

М.Л.ЯКОВЕНКО (кандидат соціологічних наук, доцент, докторант)
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ML-kf@yandex.ua

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕСТЕТИЧНОГО В ТРАДИЦІЇ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

В статті стверджується значчєвість естетико-культурологічних засад постмодернізму. Розглядаються постмодерністські особливості та "естетизоване" світосприйняття, що ґрунтується на "нетипових" особливостях постмодернізму. Звертається увага на наукові зміни в естетичній теорії та становлення естетичних термінів співвідносно культурних трансформацій кінця двадцятого століття.

Ключові слова: постмодернізм, культура, естетика, естетична термінологія, світоглядні основи

Постановка проблеми

Поняття постмодернізму, хоча й виникає в американському культурному просторі (що видається абсолютно логічним з огляду його історичного формування), але стверджується саме в європейській культурній традиції, надалі ж розповсюджується масовою культурою та починає сприйматися як транскультурне надбання. Будучи сукупним позначенням різнопланових тенденцій у самоусвідомленні й самовизначенні культури сучасного світу, протягом останньої третини ХХ століття постмодернізм активно розвивається одночасно на двох континентах - Європі, що втрачає світове культурне домінування, та Америці, що його набуває. Проте в Америці він сприймається як затвердження мислення молодшої культури, в Європі - як затвердження нового типу мислення, відмінного від класичного. "Постмодернізм виникає там і лише там, де сучасне освічене, раціонально організоване суспільство ... не потребує більш боротьби зі своїми ворогами і може їх інтегрувати в свої структури подібно до того, як сучасні музеї інтегрують в себе різноманітні знаки "іншого" [4,325-326]. Сам термін "постмодернізм" протягом десятиліть знаходиться в ситуації уточнення, наповнення новими смислами, сутність яких полягає в тому, що "постмодернізм – це динамічно рухливий в залежності від історичного, соціального й національного контексту комплекс філософських, епістемологічних, науково-теоретичних й емоційно-естетичних уявлень" [15]. Осмислюючи даний феномен Т. Андрущенко зауважує, що головною рисою Постмодернізму в культурі кінця ХХ ст. є її багатовимірність, що відбувається у трьох виявах постмодерного феномену: політичному, філософському, естетичному [1, 240], що на наш погляд, охоплює лише частину виявів феномену, оскільки "постмодерністська методологія включає майже всю світову культурну практику в контексті сучасних розмов про долю модерного досвіду, зокрема, європейського, як середовища проростання ідей типу: "кожний тепер

займається своєю приватною справою: фемінізмом, етнічними або сексуальними меншинами" [4, 325]. Дослідники постмодернізму здебільшого схилиються до того, що даний виток культурних зрушень виникає в руслі художньої культури [8], та надалі розповсюджується на інші сфери культурного простору, багато в чому завдяки поняттю "постмодерністський стан" (Ж.-Ф. Ліотар). В той же час доволі дискусійним залишається питання про започаткування терміну. Так, С. Куцепал відзначає, що "найменування "постмодернізм" постає значно раніше і використовується для характеристики процесів у мистецтві та всіх видах культури другої половини ХХ ст., тож воно проникає у філософський дискурс із культурології та естетики" [7, 14]. Ми схилиємось до означеної точки зору, тож першорядність естетико-культурологічного походження досліджуваного поняття "постмодернізм" постає для нас визначальною.

Проблема становлення поняття "естетичного" постає фундаментальною, проте "звернення до неї завжди супроводжувалось подоланням складностей не тільки вузькоспеціального, а й загальнофілософського плану" [6,5]. Загальноприйнятно також вважати, що однією з причин широкого поширення категорії естетичного в умовах культурних трансформацій ХХ ст. стала майже повна розмитість категорії прекрасного в художньо-естетичній парадигмі від авангарду до постмодернізму. Отже домінуючим і найбільш вираженим, з нашої точки зору, є естетичний вимір, що передбачає уособлення естетичного у всіх проявах культурного буття (повсякденність, мистецтво, освіта, наука, спорт тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми, виділення невирішених раніше її частин

Всеохоплююча естетизація культури є одним з найбільш визначальних критеріїв епохи. Термін естетичне активно вживається представниками самих різних філософських спрямувань, а саме: Д. Лукачем, Х.-Г. Гадамером, Г. Маркузе, М. Дюфреном, Е. Суріо та ін. Загальновідомо, що найбільш яскравими виразниками естетичного феномену у постмодернізмі є К. Батлер, К. Брук-Роуз, В. Вельш, М. Келер, А. Ле Во, Ж.-Ф. Ліотар, Д. Лодж, Д. Мадзар, А. Уайдл, Д. Фоккема, Ю. Хабер-Люсс, І. Хассан. В нашій роботі ми будемо звертатися до естетичних аспектів наукових доробок постмодерністської теорії В. Вельша, Б. Гройса, Б. Давидова, Т. Андрущенко, Л. Каднікової, Т. Гуменюка та інших, як найбільш співвідносних нашим науковим пошукам.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Наш інтерес до естетичної компоненти культури продиктований значущістю естетичного в "ситуації постмодерну", що видається не тільки вельми вираженою, але невід'ємною та домінуючою характеристикою даної епохи. З огляду на різноманітність концепцій постмодерністського дискурсу нам важливо відзначити провідні ідеї щодо формування поняття естетичного в традиції постмодернізму.

Виклад основного матеріалу

Трансформації естетичного в традиції постмодернізму

Поступ постмодернізму в загальнокультурному огляді був стрімким [17]. Пов'язано це, перш за все з розширенням і взаємозбагаченням міжкультурного інформаційного простору, зростанням попиту на естетичне оточення. Прийнято вважати, що перші його ознаки виникають наприкінці 50-х рр. минулого сторіччя в італійській архітектурі й американській літературній критиці. Надалі вони з'являються в мистецтві решти західних держав, а до кінця 60-х рр. завдяки ствердженню масової культури розповсюджуються на інші області культури. У 70-і рр. відбувається остаточне самоствердження і визнання постмодернізму як особливого культурного парадоксу, новітньої форми культури, що постає своєрідною сенсацією. Слово "постмодернізм" тоді не мало ще того загального підтексту "світобачення", який вже відчувається в книзі Чарлза Дженкса "Мова постмодернової архітектури", що вийшла в Германії в 1978 році. В цей же час в США і у Франції одночасно з'явився цілий "пучок" архітектурознавських робіт аналогічного типу" [5, 301-302]. Отже поняття "постмодернізм" ввібране в естетичний дискурс з архітектури, входить осмисленим через мистецтво до сучасної естетики як раціонально-чуттєва норма, що породжує надалі світоглядний принцип. Естетика у формуванні постмодернізму постає як первинна, а надалі естетичні принципи перетворюються на фундаментальні в розумінні таких класичних засад як пізнання реальності й істини, що у свою чергу робить проблему "естетичного" однією з центральних у сучасній науковій думці.

У 80-і роки завдяки роботам Ж.-Ф. Ліотара, що ввів дискусію про постмодернізм у область філософії, останній отримує статус поняття, яке стає вельми популярним, та розповсюджується по всьому світу і стає навіть певною інтелектуальною модою. Террі Іглтон, провідний англійський філософ, історик культури та літературознавець, відзначав у цей період: "Ми переживаємо зараз процес пробудження від кошмару модернізму з його інструментальністю розуму й фетишизацією тотальності та переходу до плюралізму постмодернізму – цьому "віялу" різних стилів життя й різних ігрових кодів, що позначив відмову від ностальгічної потреби у самопоширенні й самоузаконованні" [Цит. за: 20, 9]. Протягом останньої чверті XX сторіччя термін "постмодернізм" розповсюдився на всі сфери культури. Уже на початку 90-х рр. XX століття ажіотаж навколо постмодернізму спадає, і він вступає в смугу "усталеного" існування. Ситуація постмодернізму так чи інакше віддзеркалюється в найрізноманітніших сферах людської життєдіяльності. У лінгвістиці це постструктуралізм, у філософії – реконструкція, у мистецтві – концептуалізм, у релігії – екуменізм, в економіці – пріоритет реклами над товаром які, проте, мають відправну історію з "естетичним началом". "Естетичне на кожному етапі культурно-історичного розвитку, втілюючи відтінки людського світоставлення, в певній формі виражає хаотичність світу та намагання людиною освоїти його, поєднуючи зміст буття, втілений в образі, символі, знакові, й екзистенціальні запити людини, співмірні її вмінням і здібностям, розвитку почуттів, смаків, здатності до творення"

[13,186-187]. У цей час термін "постмодернізм", за зауваженням О. Мигунова уже "засвоєний кінематографом, театром, балетом, музикою, образотворчим мистецтвом та архітектурою, художньою літературою і критикою, філософією, теологією, психоаналізом, історіографією, найновішим природознавством, кібернетикою та різними варіантами стилів життя [11, 34.]. Сучасні дослідники неklasичної естетики, розглядаючи європейську культуру як "єдину, несуперечливу, логічно струнку систему", що елімінує проблему множинності і просторово-часової організації естетичного світу, інтерпретують постмодерністське мистецтво як форму вияву "аполонівського" начала [18, 237], що на думку О. П. Наконечної "безумовно не враховує всю багатоманітність і нетривіальність пошуків та експериментів, що здійснюються в його рамках" [13, 187].

Проте саме таким шляхом і відбувалося – спершу на Заході, а потім і у нас - перетворення архітектурознавчого терміну "постмодернізм" в категорію загальносвітоглядного порядку. (Механізм цього перетворення ярко проілюстровано дослідником-виразником постмодернізму, відомим французьким філософом Ж. Дерріда в одному зі своїх інтерв'ю ("Бесіда", Ленінград-Париж, 1986), - через аналіз притчи про побудову Вавилонської башти. Він доходить висновку, що єдиним способом мислення, у формах якого тільки і може бути виражене нове відношення до "Божественного" - є для нього "мислення архітектурне", яке відрізняється від всіх інших способів художнього мислення певною технічністю). "Ми знаходимо тут, по-перше, художню ідеологію цілком певного архітектурного стилю..., що затверджує принцип свідомої ігрової еkleктики, естетичну можливість конструкцій, створену на основі розміщення різних стилів. Це художня ідеологія архітектурного стилю, що склалася в руслі архітектурознавчих досліджень ряду німецьких, французьких і американських теоретиків архітектури. По-друге, ми бачимо тут вже більш загальну естетичну ідеологію, достатньо швидко розроблену на основі засвоєння архітектурних імпульсів мистецтвознавцями, літературознавцями і культурологами структуралістсько-постструктуралістської орієнтації. Вони-то і додали їй відповідне термінологічне забарвлення, сформулювавши принцип "синтезу", що поклав начало постмодерністській естетиці, яка почала усвідомлювати себе як альтернативу естетиці модернізму [5, 307].

Естетика постмодернізму є не тільки прямим продовженням і розгортанням світоглядних основ культури постмодернізму, але її визначальним феноменом. В умовах загальної естетизації культури постмодернізм набуває нових смислів, які в естетичному знанні виражаються у нових теоретичних напрямках, а в новітній картині світу, що складається в інформаційному просторі сучасної культури – новими формами естетичного світосприйняття та прояву внутрішнього світу особистості. З точки зору В. Вельша естетичний вимір найбільше відповідає реаліям сьогодення. Реальність в постмодернізмі є продуктом, що породжується аналогічно художньому продукту і створюється силою уявлення митця зі всіма його інтуїтивними, проєктивними, фантастичними, Трансформації естетичного в традиції постмодернізму

образними й іншими особливостями. Вельш називає естетику ключовим феноменом сучасної культури, та відзначає загальний "естетичний бум", відмічає стилізацію не тільки об'єкта, але й суб'єкта, і навіть проектує розвиток людської особистості в напрямі *homo estheticus* [3,80-82].

Постмодерністи вказують на принципову відмінність своєї естетики (наприклад, Бодрійяр і Джеймсон) та класичної естетики (з родоvodu Аристотеля). Так, у класичній естетиці як філософії естетичного підставою слугувала образність, наслідування реальності, ієрархія цінностей і людяність. Щодо постмодерністської естетики, то в її центрі перебуває об'єкт, а не суб'єкт, вона відмовляється від принципу калакогатії, на якому ґрунтується взаємодія суб'єкта з об'єктом і звертається до принципу іронії, яку Ортега-і-Гассет відзначає як новітність ідеї, що має, проте, усталене підґрунтя: "Звичайно, як ідея або теорія все це не так вже ново. На початку ХІХ століття група німецьких романтиків на чолі з Шлегелями проголосила Іронію вищою естетичною категорією - по причинах, які співпадають з новою спрямованістю мистецтва. Обмежуватися відтворенням реальності, бездумно подвоюючи її не має сенсу. Місія мистецтва - створювати ірреальні горизонти. Щоб добитися цього, є тільки один спосіб - заперечувати нашу реальність, підносячись над нею. Бути художником - означає не приймати серйозно серйозних людей, якими є ми, коли не є художниками" [14,63]. Загальнокультурна ситуація постмодернізму, з її візуальністю, кінематографічністю, віртуальністю впливає, а точніше оформлює новітній науковий дискурс. У ХХ ст. епістологічна естетизація ввійшла в різні галузі теоретичного мислення. Рорті, зокрема, відзначає, що філософи взагалі вже не пишуть про реальність як-вона-є, а лише з-певної-точки-зору, та закликає до поетизації культури, вважаючи, що культурні артефакти можуть бути співставлені лише один із одним, а не з реальністю, як такою [19, с. 141-160], а Фейєрабенд, наприклад, наголошує, що "... наука нічим не відрізняється від мистецтва" [Цит. за: 16, 162-166]. Загальною позицією серед теоретиків постмодернізму проголошується плюралізм у трактуванні естетичного.

Постмодернізм охоплює безліч течій і неостилів, проте за зовнішнім антагонізмом проступає певна спорідненість, що ґрунтується на універсальній духовності, притаманній всім історичним формам культури, в межах яких значно змінюються естетичні форми та взірці, що врешті знаходить своє віддзеркалення в категоріальному апараті науки: там, де та або інша стильова тенденція розкривається і теоретично усвідомлюється як загальна для багатьох (якщо не для всіх) видів мистецтв, вона набуває вже загальнотеоретичної категоріальної значущості. Іншими словами, вона починає усвідомлюватися вже в загальних категоріях естетики, формуючи нове парадигмальне поле. Естетичні категорії віддзеркалюють у своєму змісті культурні надбання певної епохи, тенденції розвитку всіх форм суспільної практики, що виявляється у постійному уточненні їх сутності та збільшенні об'єму явищ, що ними охоплюється, та в зв'язку з чим урізноманітнюється понятійна насиченість естетичного знання. Класичні

Яковенко М.Л., 2012

категорії, що століттями панували в філософії та естетиці та відтворювали найбільш прийнятні форми світовідчуття "змінюють голоси на протилежні, калейдоскопічно перетинаються і вільно рухаються в певному тексті на який перетвориться світ" [9, 215]. З'являється ряд естетичних категорій, що описують мистецтво вже на рівні "симулякру" – сублімованого явища, фантомного заміщення реальності, що їх уособлюють віртуальні об'єкти, "пов'язані з аномальністю, утилітарністю, банальністю "гіперреальних" текстів" [1, 242]. Відома дослідниця сучасного стану категоріального апарату естетики В. Мовчан з цього приводу зазначає, що "естетичні категорії, що історично склалися, представляють собою відкриту систему. У ній знаходить відображення також становлення модифікацій основних естетичних категорій, що породжуються багатством естетичних якостей дійсності" [12, 51].

Гіперреальності, або гіперреальному об'єкту, необґрунтовано надається, на наш погляд, велике значення в осмисленні новітніх явищ культурного простору: "симулякр" тепер посідає в постмодернізмі те місце, яке у класичній естетиці було відведено художньому образу [10]. Проте велику увагу до гіперреальності в наукових колах породжує сама специфічність інформаційного простору сучасної культури, яка здебільшого втілюється у візуалізованому характері світосприйняття (Ф. Джеймсон). "Свідомість людини уже не здатна охопити усе розмаїття сюжетних та психологічних нюансів дискурсу, тому єдиним засобом визначення істинності існування суб'єкта стає візуальна форма, здатна до відчуження та фрагментації, а тому протиставлена розповідній формі. Наслідком цього стає фундаментальна мутація як самого предметного світу (він перетворюється на сукупність текстів або симулякрів), так і конфігурації суб'єкта" [7, 13]. Ілюстрацією такої культурної візуалізації є, наприклад, мода, яку Ж. Бодріяр визначає як "феєричне запаморочення від втрати будь-якої референції", "безмежжя підстановок", де мода є світом примарних форм, що надає людини специфічну естетичну насолоду, і цей світ знову і знову відроджується у вигляді ефективних знаків [2, 169-171]. Феномен моди, де панує принцип маніпуляції й абсолютної недетермінованості, на який вказує Ж. Бодріяр, реконструює гармонію "преференціального Розуму" в усіх його формах, у тому числі художньо-естетичній, перетворюючи його на специфічну гру "культурних симулякрів" (*термін наш – М. Я.*). Мода ніби візуалізує появу досить нового, "естетизованого" світосприйняття, що ґрунтується на різномірних, нетипових, тобто новоявлених (як для повсякденності, так і для наукового знання) особливостях, коли естетичне складає цілісність чогось позитивного та "анти-естетичного", як протилежного йому. Це постає певною традицією в інформаційному просторі культури, що в лоні постмодерної філософської рефлексії та естетики уособлює цілісність.

Висновки

Таким чином, виникаючи на Заході для позначення поняття, що характеризувало всього лише деякі особливості новітнього архітектурного

Трансформації естетичного в традиції постмодернізму

стилю, постмодернізм входить у практику широкого теоретизування і постає досить стійким найменуванням культурних зрушень, що охоплює все поле буття культури. Будучи терміном, що виходить безпосередньо із художньо-культурологічних засад, повною мірою постмодернізм реалізується в естетичній сфері. Естетичне є визначальною та первинною характеристикою постмодерністської свідомості, причому в новітньому культурному полі зміщуються традиційні форми сприйняття естетичного, до якого потрапляють "негативні" аспекти буття. Естетизація тепер означає насамперед те, що неестетичне починає створювати естетичні об'єкти або розумітися як естетичне. В естетиці постмодернізму спостерігається зміна ставлення до самої естетики як науки, що в епоху модерну розглядалася як філософія мистецтва або наука про прекрасне (естетичне); на зміну традиційній раціональній моделі приходить плюралістично-естетична. Теорія естетики слідує "практиці" культурно-історичного буття. Поняття естетичного в постмодернізмі не функціонує тільки у філософських текстах і контекстах. Воно є віддзеркаленням всього культурного простору (науки, літератури, музики, екології, повсякденності тощо). Отже вивчення будь-яких аспектів естетичного, що формуються в інформаційному просторі культури сучасності є вельми необхідним з огляду перспектив культурного розвитку.

Список літератури

1. Андрущенко Тетяна. Феномен естетичного (філософсько – історичний аналіз) [Текст] / Тетяна Андрущенко – К.: Знання України, 2007. – 270 с.
2. Бодриар Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодриар – М.: Добросвет, 2000.– 387 с.
3. Вельш В. Процессы эстетизации: явления. Особенности и перспективы / Вольфганг Вельш // Социальные и гуманитарные науки. РЖ. Философия. – 1997. – №2. – С. 80-85.
4. Гройс Б. Постмодернизм принадлежит прошлому / Борис Гройс // Континент. 1996. №3 (вып. 89), С.325-327.
5. Давыдов Юрий Современность под знаком "пост-" / Юрий Давыдов // Континент, Москва-Париж, 1996, №3 (вып. 89), С.301-317.
6. Канарський А. С. Диалектика эстетического процесса. Диалектика эстетического как теория чувственного познания. К.: Вища школа, 1979.– 200 с.
7. Куцепал С.В. Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом "пост-" / С.В. Куцепал: Монографія. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – 324 с.
8. Леви-Строс Клод Структурная антропология / Клод Леви-Строс . – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002.– 512 с.
9. Личковах В.А. Авангард-постмодернізм-універсалізм: зміна парадигм неklasичної естетики / Володимир Личковах // Філософська і соціологічна думка.– 1996. – №2.

10. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Наталья Маньковская. — СПб.: Алетейя, 2000г.— 347 с. — (серия «Gallicinium»).
11. Мигунов А. С. VULGAR [Текст] : Эстетика и искусство во второй половине XX в. / А. С. Мигунов . - М. : Знание, 1991. – 64 с.
12. Мовчан В.С. Героическое в системе эстетических категорий / В.С. Мовчан . – Львов: Высшая школа, изд-во ЛГУ, 1986.—150 с.
13. Наконечна О.П. Естетичне як тип духовності / О.П. Наконечна. – Рівне, 2002. – 201 с.
14. Ортега-и-Гассет, Х. Дегуманизация искусства. Бесхребетная испания: [сб.: пер. с исп.] / Хосе Ортега-и-Гассет. – М.: АСТ: АСТ Москва, 2008. – 189, [3] с. – (Философия. Психология)
15. Постмодернизм [Электронный ресурс] Мир словарей // Режим доступа: http://mirslovarei.com/content_soc/postmodernizm-7869.html
16. Соболев О.М. Постмодерн і майбутнє філософії / О.М. Соболев. – К.: Наукова думка, 1997.— 188 с.
17. Силичев Д.А. Постмодернизм: экономика, политика, культура: [Учебное пособие] / Д.А. Силичев.—М.: Финансовая академия при правительстве РФ, 1998.— 195 с.
18. Халипов, В. Постмодернизм в системе мировой культуры [Текст] / В. Халипов // Иностранная литература. - 1994. - №1. - С. 235-240.
19. Rorty R. Philosophy as a kind of writing: An essay on Derrida. // Newlit.history. – Charlottesville, 1978. – Vol.10, No I. – P. 141- 160.
20. Harwey, Irene E., Derrida and the economy of difference / I. Harwey . – Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1986. – 285 p.

Надійшла до редакції 15.04.2012р.

М.ЯКОВЕНКО

Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля, Луганск

ТРАНСФОРМАЦИИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО В ТРАДИЦИИ ПОСТМОДЕРНИЗМА

В статье утверждается значимость эстетико-культурных оснований постмодернизма. Рассматриваются постмодернистские особенности и "эстетизированное" мировосприятие, которое основывается на "нетипичных" особенностях постмодернизма. Обращается внимание на научные изменения в эстетической теории и становлении эстетических терминов соотносимо культурным трансформациям конца двадцатого столетия.

Ключевые слова: постмодернизм, культура, эстетика, эстетическая терминология, мировоззренческие основы.

M.YAKOVENKO

East-Ukrainian National University of Vladimir Dahl, Lugansk

TRANSFORMATIONS OF AESTHETIC IN POSTMODERNISM TRADITION

The article states the importance of aesthetic and cultural foundations of postmodernism. Reviewed postmodern features and "aestheticized" outlook, which is based on "atypical" features of postmodernism. Attention is paid to scientific changes in aesthetic theory and the formation of aesthetic terms according to cultural transformations of the late twentieth century.

Key words: postmodernism, culture, aesthetics, aesthetic terminology, philosophical outlook.